12090

OLCSÓ KÖNYVTÁR 994 6

N. M.

OSZK

...LATKA és WEICHNER
utóda WEICHNER GÉZA
könyvkötészete
BUDAPEST,
IV. Aranykéz-utca 4.

OSZK

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** (IV., Egyetem-utcza 4. sz.) megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

ARANY JÁNOS.

Irta

RIEDL FRIGYES.

Harmadik bővitett kiadás.

Az izsó-féle Arany-mellszobor fénynyomatával.

Ára füzve 3 K, vászonkötésben 5 K.

LOTZ KÁROLY FALFESTMÉNYEI.

Husz fénymetszetű táblával és Morelli Gusztáv fametszeteivel.

Szövegét irta

RIEDL FRIGYES.

Ára diszes mappában 36 K.

OLCSÓ KÖNYVTÁR

Alapitotta Gyulai Pál.

Szerkeszti Heinrich Gusztáv.

Egy-egy szám ára 20 fill.

A MAGYAR TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM SZERVEZETE A HONFOGLALÁSKOR

Irta

ILLÉS JÓZSEF

997–998. sz. 40 fill.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

OSZK

A MAGYAR TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM SZERVEZETE A HONFOGLALÁSKOR

IRTA

ILLÉS JÓZSEF

EGYETEMI CZ. NYILV. RK. TANÁR

BUDAPEST, 1916

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

KIADÁSA

Ez a tanulmány először a Csánki Dezső szerkesztette «Árpád és az Árpádok» című díszmunkában jelent meg. Itt kevés változtatással van lenyomtatva.

M. N. MÚZEUM KÖNYV-TÁRA

12.090/997-8.

01870

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Ny. Nyomt. Növedéknapló.
19 16 373

12.090/997-8

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

BEVEZETÉS.

Miért fordulunk szeretettel az ősi mult homályba vesző képének elmosódott vonásai felé; miért áldozzuk a tudományos kutatás minden erejét szinte felismerhetetlen adattörmelékek értékelésére; miért köti le annyi magyar tudós nemzedék figyelmét, nem lohadó lelkesedését-kitartását az ősi magyar politikai létezés kérdése? Mely varázs vonzza a legtisztábban látókat a megismerhető századok fényes köréből el a történelmi kezdet derengésébe, sötétségébe? Hiszen a homályban annyi kisértés ejtheti meg a legerősebbet is. Minő rejtett kincs sóvárgása hozza lázba a hideg, mérlegelő tudós lelket? Hiszen a kincskereső útja olyan fantasztikus, tévelygő, olyan messze esik a tudós ösvényétől. Vajjon a tudós is, mint a költő, a régi dicsőség színes képét akarja-e megeleveníteni? Hiábavaló vállalkozás: a tudós szürke, hideg színeivel, rajzának szabályos, pontos vonalaival soha sem fog versenyezhetni a poétával.

Ezer éves állami életünk nagy ténye kiván megértést a tudóstól. Ezt a folytonos politikai

létezést kell megmagyarázni. Ime, a nagy rejtély, a melynek a megoldása ellenállhatatlanul vonzza a tudósokat a születés magasztos pillanatához. Itt kell fölkutatni az okot, avagy az okok szoros lánczolatát, mely a magyar jogfejlődést megindítja. A költő feladata dicső éneket zengeni, a tudós lelkesedését a felderített tények igazsága táplálja.

*

Mielőtt azonban a honfoglaló magyarok ősi politikai életét vágyó szemeinkkel láthatnók, a mi kíváncsiságunk a színes képek helyett a száraz, holt anyaghoz fordul. Honnan ismerjük legrégibb jogunkat, *milyen forrásokra támaszkodhatunk*, ez a főkérdés. Feladatunk ugyan a források kutatásánál megkönnyebbül, hiszen a jog történetét kutatók a köztörténet megállapított, kész eredményeit átvehetik. Ha nem is kell nekünk itt a források hitelességét, ennek fokát, rangsorát felderíteni, ha szigorúan tarthatjuk is magunkat azokhoz a forrásokhoz, a melyeknek hitelességében megvan a megegyezés: mégis állást kell foglalnunk ott, a hol már összeütköző vélemények terére jutunk.

A jogtörténésznek van a források megítélésére külön mértéke: saját szempontja. Jogi szemüvegén át nézi a forrást. A jogtörténész ismeri a különböző népeknél az intézmények fejlődését, s az intézmények összehasonlításából megvan

az az ítélőképessége, a melynél fogva megmondhatja, hogy valamely forrás vagy forráshely jogi szempontból elfogadható-e vagy sem. Ezt a jogtörténeti kritikát kell tehát alkalmazni a vitás forráshelyek hitelességének megállapításánál, sőt ezt kell folyton használni akkor is, ha kétely nem merült fel.

De forrásaink szavát, akámily figyelemmel hallgassuk is, nem fűzhetjük a folyékony beszéd egészébe. Ne is keressünk kifejlődött rendszert az anyag törmelékei közt; mert minél tökéletesebb volna a kép, annál kevésbé felelne meg az igazságnak. S nem csupán a fennmaradt adatok töredékei miatt lesz a tárgyalás szakgatott, hanem azért is, mert az élet, a fejlődés kezdetén maga is ilyen. A társadalmi együttélés és az állami összeműködés a fejlődés alsó fokain még csak elemeiben mutogatja a ható erőket, inkább sejteti a szunnyadó képességeket, s csak a létfentartás küzdelmében kifejtett egy-egy hatalmas erőfeszítés pattant ki egy-egy új vonást erősebben.

És még így is, a források hézagossága, a positiv adatok csekélysége rákényszerít a fantázia működésére. A tudós képzelete azonban még sem a költőé. Tudásának nagyságától és erejétől függ, s azzal szoros viszonyban áll. Ha az őslénytannal foglalkozó tudós néhány csontmaradékból megtudja rajzolni egy sok ezer év előtt élt állatfaj tipusát, ez nem az a fantázia, a melylyel az epikus költő megírja a mondák alapján egy nép

történetét. A tudós következtetései mindig szigorúan megmaradnak a tudomány által megjelölt határokon belül; a költőnél nincs korlát, a mely gátot vetne a képzelet szabad szárnyalásának. A mi képzeletünket is vezetni fogja a szellemi tudományok terén, a nyelvészetnél, a mitológiánál már kipróbált összehasonlító módszer, s ennek segélyével iparkodunk majd kiegészíteni az adatok hézagait. Sőt az összehasonlító jogtudomány tanuságához folyamodunk ott is, a hol az adatok hitelességét akarjuk emelni vagy kétségbe vonni.

Most pedig szólaltassuk meg *forrásainkat* hitelességük, fontosságuk sorrendjében, érjük be egyelőre a források puszta szavával. Legyen mindenki előtt világos, mit és mennyit mondanak. *Jöjjön az egyeztetés azután, a kritika később s legvégül a kiegészítés próbája.*

I.

A FORRÁSOK ADATAI.

1. A bizanczi kutfők.

Biborban született Konstantin császár művének (de administrando imperio; a birodalom kormányzásáról) előadását két részre oszthatjuk. Az *első* a magyarok régibb történetére vonatkozik, midőn a turkok népének — leginkább ez alatt a név alatt ismerik a bizánczi írók a magyarokat — genealogiáját adja. A *második* azt az állapotot tünteti fel, a melyben a magyarok a császár életében, illetőleg műve írásakor (950 körül Kr. u.) voltak. A mult és jelen szembeállítását, a mint az az előadás stílusában is véges-végig nyomon követhető, a jogfejlődés meghatározása végett nekünk is szem előtt kell tartanunk; csak így tudjuk belőle a honfoglaláskori szervezetre vonatkozó adatokat megállapítani.

Szerinte a *magyarok a régibb szervezetben* hét törzsből állottak. Az összes törzsek élén nincs még közös fejedelem (archon), hanem mindenik

törzsnek vajdája van. Ezek közt első: Lebédias (Lebéd), a ki méltóságára nézve ugyancsak épen oly vajda, mint a többi utánavaló, mégis midőn a törzsek a róla nevezett Lebédiából Etelközbe kénytelenek vonulni, a mint a császári író kifejezi, vajdájukkal és fővezérükkel, Lebédiassal mennek oda.

Ezen a szervezeten akkor áll be a változás, midőn a kozár kagán azt tanácsolja Lebédiasnak, hogy mint a turkok közt első, legyen ezentúl fejedelme (archon) népének. Lebédias elutasítja az ajánlatot, mivel ilyen uralomra nem tartja magát képesnek, s az utána való vajdát Szalmutzeszt (Álmost) vagy az ő fiát Árpádot nevezi meg, mint a ki jobb lesz ő nála fejedelemnek.

Ezután a magyarok a kagán embereivel tanácsot ülnek, s úgy ítélik, hogy jobb lesz Árpádot tenni meg fejedelmöknek, mint atyját, mert méltóbb arra, bölcs tanácsú és gondolkozású, kiválóan vitéz és az ily fejedelemségre alkalmas férfiú. Meg is tették aztán fejedelmöknek, a kozárok szokása és törvénye szerint pajzsukra emelve őt. Árpád fejedelemmé választását lényeges fordulópontnak tartja a biborpalástos író, mert nyomatékkal, két ízben is kiemeli, hogy Árpád előtt a magyarok soha sem választottak fejedelmet, sem közülök valót, sem idegent. Árpád után pedig az író koráig az ő nemzetségéből való volt mindig a fejedelem.

Az *újabb* politikai alakulás képéhez, a mely

már Konstantin korában rajzolódik elénk, az egyes vonásokat munkájának elszórt tételeiben találjuk meg.

A törzsek első- vagy nagy-fejedelme Árpád nemzetségéből sorrend szerint való uralkodó; van azonban még két más fejedelmök is, a gülász és a karkász, a kik bírói tisztet viselnek, ezeken kívül még mindegyik törzsnek meg van a maga fejedelme (archon). A császári követ üzenetére is a magyarok fejedelmei válaszolnak.* A hivatalos levelek a császári udvartól szintén a magyarok fejedelmeihez címezve kelnek. Megtudjuk még azt is, hogy a gülász méltósága fölebbvaló a karkászénál, melyet a harmadik fejedelem visel.

A hét törzshöz csatlakozik a kozároktól elszakadt kabarok törzse; s így most már mindössze nyolcz törzs van, a melyeknek sorrendjét és nevét is megismerjük. Az első a kabarok törzse, a második a Nyék (Neké), a harmadik a Megyer (Megeré), a negyedik a Kürt Gyarmat (Kurtugermat), az ötödik a Tarján, a hatodik a Jenő (Genakh), a hetedik a Kara (Karé), végül a nyolczadik a Kaza (Kaszé) törzs. A nyolcz törzs pedig nem engedelmeskedik saját fejedelmeinek, hanem szövetségök van a háborúkra nézve és a mely részt megtámadják, azt teljes

* Ez az adat és a következő mondatban foglalt Konstantin egy másik művéből való. Ennek címe: De ceremoniis aulæ Byz. (A bizánczi udvar szertartásairól.)

tanácscsal és törekvéssel megsegítik. A kabarok törzse, melynek három nemzetsége felett szintén egy fejedelem áll, nem ok nélkül az első, mert az ő kötelességük, hogy a háborúban elől járjanak a törzsek közül.

Az újabb politikai életnek Konstantin leírása szerint most már a megdöntött nagy-morva birodalom, a Duna, Tisza és mellékfolyói melletti föld a színtere.

A másik bizanczi író: *Bölcs Leó* császár. Hadi taktikájában bármily fontos s részletes adatokat közöl is a magyar hadi szervezetre nézve, alkotmánytörténeti szempontból csak néhány, igaz, hogy éles tételt nyujt.

Bölcs Leó szerint a magyar nép, mely sok törzsből van összeszerkesztve, a mint kétszer is kifejezi, egyeduralom alatt van (monarchoumenon). A népet, melynek bűnöseit főnökeik (archon) kegyetlen és nehéz büntetésekkel lakoltatják, nem a szeretet, hanem a félelem fékezi s maga a nép, minthogy sok törzsből áll, rokonaira és az egymás iránti jó indulatra keveset ád. Csata napjáig nemzetségek és törzsek szerint elszéledten él. Leó jellemzéséből a harczias erényeken kívül a mi szempontunkból különösen jelentős a nép függetlenségének vagy szabadságának kiemelése.

2. Az arab és perzsa írók.

Az arab, illetőleg perzsa írók *Ibn Roszteh* és *Gurdezi* vagy Gardezi egyező leírása a magyarok politikai szervezetéről így hangzik: a nép nagyobbik, fő-királyának neve (címe): Kende. Annak neve (címe), a ki felettök tényleg uralkodik és az ügyeket intézi: dsila. Minden magyar a dsila szavára hallgat s az ő, támadást, védelmet és más ügyeket érdeklő parancsainak engedelmeskedik.

3. Egyeztetés.

Bármily kevés is az, különösen szemben Konstantinnal, a mit Leó mond, mégis, minthogy a leglényegesebb alkotmányjogi pontra vonatkozik, a melyből az ősi politikai élet jellegére nézve tájékozódhatunk: fontos a két császár adatainak egybevetése. Ha Bölcs Leó leírása Árpád idejére vonatkozik, úgy kétségtelenül megerősíti a Konstatin adatait: «a törzsek felett közös fejedelem (archon) áll» (Konstantin); «ezért a sokfejű szittya népek közt, a magyar, mint egyeduralom alatt álló kiválik» (Leó). Az egy közös fejedelem mellett vannak a főnökök (archon), a kik a büntetéseket osztogatják (Leó); ezek megfelelhetnek a törzsek fejedelmeinek (archon), a kiknek kiváló feladatuk a bíráskodás (Konstantin).

Ha azonban Leó császár az Árpádot megelőző régibb szervezetet írta le, akkor — úgy látszik —

ellenkezik biborban született fiának: Konstantinnak határozottan kifejezett állításával. Hiszen Konstantin nagyon is kiemeli, hogy a törzsek felett Árpád előtt nem volt még egy közös fejedelem (archon); Leó pedig világosan egyeduralmat lát. Talán sikerülni fog elenyészteni az ellentétet, ha közelebbről megvilágítjuk az illető helyeket, az egész munka környezetében.

Leó hadi taktikát ír; az egész művében uralkodó szempont: a stratégia. Úgyszólván mindent a harczi mesterséggel való vonatkozásban tárgyal. A népek békés életét is csak a háború megértése végett ismerteti. S azt találjuk, hogy az a két hely, a hol az egyeduralomról van szó, szintén hadi jelentőségű fontos tételekkel van környékezve. Az első hely épen hadászati szempontból állítja szembe a szittya népeket általában a magyarokkal. Míg a többieknek egyforma az életmódjuk és hadszerkezetük, sokfejűség alatt élnek, addig a magyarok ügyelnek az erősebb hadszerkezetre, rendezett csatákat viselnek s egy főnek hódolnak. A másik helyen is a katonai fegyelem és a kiváló harczi erények felemlítése közepette fordul elő az egy fejedelem uralmára vonatkozó hely. Nem jelenthetik-e ezek a körülmények azt, hogy itt csak a harczba vonuló magyar törzsekről van szó, a melyeknek ekkor közös fővezérük van, a ki felettök uralkodik? Hiszen ugyancsak Leó szerint a csata napjáig a törzsek elszéledten élnek, s egymás iránt nem is

viseltetnek valami nagy atyafiságos ragaszkodással. Nehéz is volna ilyen állapotban elképzelni a szigorú monarchikus uralmat. A háború hozza össze a törzseket, a közös támadás vagy védelem teszi szükségessé a közös vezért s a parancsnokok szigorú katonai fegyelmét, mely a szabad élethez szokott népet a büntetés félelmével tartja harczképesen. S vajjon Konstantin nem ismeri-e szintén a vajdák sorrendjét, melyet a harczi vállalatok teremthettek meg? S Lebédias, az első vajda nincs-e egyenesen, mint fővezér is megjelölve, midőn Etelközbe vezeti a törzseket?

Az arab-perzsa írók leírásának politikai részét nem nézhetjük olyan szemmel, mint a bizanczi forrásokat. Hittérítő mohamedánok és kereskedő utazók szerzik össze az anyagot; tehát nem politikailag iskolázott, jogilag művelt császárok irodalmi termékéről van szó. Itt már a kulturtörténeti anyag s ennek főként földrajzszerű kezelése áll előtérben; a politikai vonatkozás háttérbe szorúl. Ezért nem is számíthatnak az arab-perzsa írók jogtörténeti szempontból arra az elbánásra, mint a görög kútfők.

Míg az utóbbiaknál a szöveg jogi részéhez lehetőleg szorosan tarthatjuk magunkat; amott nem vehetjük szigorúan az egyes tételeket. S ha mégis megpróbáljuk egybevetni őket a többi forrásokkal, előre is tudjuk, hogy erőben nem egyenrangú tételekkel van dolgunk.

Az arab-perzsa írók mit sem szólnak a tör-

zsekről, ellenben a népnek két fejedelméről emlékeznek meg: az egyik, a kende a nagyobb ugyan; de valósággal a másik a dsila az uralkodó. Ha ezt a Konstantin által ismertetett régibb szervezettel vetjük össze: a kendében alig láthatnánk mást, mint a vajdák közt méltóságra nézve az elsőt, a dsilában pedig a harcz idején a fővezért. (A támadást és védelmet illető parancsolás és engedelmeskedés ki van emelve.)

Ha az Árpáddal kezdődő új politikai alakulást nézzük, megtaláljuk a dsilának egy kétségtelenül rokonhangzású kifejezését a gülász méltóságban, a mely fejedelmi természetű, bár határozottan a bírói tiszthez kötött.

Ha figyelembe vesszük az utazóknak a teljesen idegen és szokatlan élet s politikai viszonyok között könnyen megtévedő ítéletét: nem képzelhetjük-e el, hogy ők nem értették meg a törzsszervezet alkotmányát, a melyben meg van a törzsfőnökök közti harcz alkotta rangsor, s kiemelkedik mint primus inter pares a legelső törzsfő, kinek azonban, ha már harczra nem képes, nincs hatalma, csak méltósága; míg a fővezérré lett törzsfő a harcz idején tényleg uralkodik, s a támadást és védelmet illetőleg mindenki az ő parancsainak engedelmeskedik.

Épen Konstantin történetében hallunk az első vajdáról: Lebédiásról, a ki Etelközbe jövetelekor fővezér is volt, a ki a turkok közt az első, nemes származású, bölcs s a ki mégis az utána következő

vajdát, illetőleg ennek fiát ajánlja vezérnek, mert ő már tehetetlen. Igaz, a vezérré választás itt más jelentőségű volt, és szakítást jelentett a régi rendszerrel. Annyit azonban ez a példa is mutathat, hogy a két fejedelem alatt nem kell okvetlenül az elpuhult kényurat és ennek tényleg uralkodó nagyvezérét látnunk. A bonyolódottabb és öregebb civilizátió embere ilyen két fejedelmet gondolhatott ott, a hol még a politikai élet friss erői hasonló alakulást meg nem engedhetnek.

Ha az arab-perzsa írók politikai tudósításait nem vesszük szigorúan a kifejezések szerint, hanem azoknak értelmét a nagyhitelességű bizánczi kútfők, különösen a legmegbízhatóbb forrás, Konstantin alapján keressük: talán mondhatjuk, hogy a két fejedelem közül az egyik a rangban első törzsfő; a ki vagy a kinek családja méltóságát valamikor fővezérséggel szerezhette; a másik a harczban uralkodó fővezér.

Lehet talán utalni itt még arra is, hogy Konstantin szintén ismer a nagy-fejedelmen kívül még két feljedemet (gülász és karkász), a kik közt hasonlókép van rangsor, de a kik szerinte már bírói működést fejtenek ki. Vajjon ezekben a fejedelmi méltóságokban nem szemlélhetjük-e valamely késői maradványait a régi törzsfői rangsornak, melyet a főnökséghez fűződő fővezérség szerzett meg valamikor az illető főnököknek?

Jogi szempontból az arab-perzsa kútfő csak a fenti avagy más értelmezéssel tartható fenn,

máskép megdől az erősebb kútfőkkel szemben, s nem nyújt a jogtörténésznek mást, mint két üres nevet, a melyet, hogy tartalommal megtöltsön, előbb ki kell forgatni helyéből, sőt még eredeti alakjából is, vagy végkép eldobni, mint teljesen használhatatlant.

4. A magyar krónikák adatai.

Legutoljára hagytuk a *magyar krónikák* előadásának ismertetését. Minél drágább nekünk az a mondavilág, a melyet a magyar szellem első irodalmi szárnyalásában hozott létre, s minél jobban gyönyörködünk az ifjú nép képzeletének színes csapongásában, duzzadó erejének hevületében, annál inkább érezzük a nehézségeket, ha a valót akarjuk megtalálni. Pedig ott rejtőzik a történelem a «parasztság csalfa meséiben vagy a hegedősök csacska énekében». Hiába szól ezek ellen a Névtelen jegyző: ő is akkor nyújtja a legértékesebbet, ha a nemzeti hagyomány őrzőinek szavát jegyzi föl számunkra. Hol hagyjuk el a való világot és hol kezdődik a költészet birodalma? Hiszen észrevétlenül jutunk az egyikből a másikba. Mégis, nekünk, a kik nem éveket, neveket és háborúkat keresünk, hanem intézményeket, a melyek sokkal tovább élnek, mint a hős, az egyes — talán könnyebb lesz a kutatás útja. A jog, az ősi örökség változatlanul marad

fenn a nemzedékek váltakozásával, s erejét a krónikás is érzi.

De nézzük, mit mond *Kézai Simon* mester krónikája az ősi magyar alkotmányról.

A hunok (a krónika a magyarral egy népnek veszi) Scythiában, mely a kormányzásra nézve három országra oszlik, s 108 nemzetség szerint 108 tartományból áll, egybegyülekezve, hat kapitányt (capitaneos) azaz vezért (duces) vagy fejedelmet (principes) választottak, hogy együtt egy szívvel-lélekkel nyugaton foglaljanak maguknak tartományokat. Egy bírót (rectorem) is választottak, Kádárt, a Torda nemzetségből, hogy bíráskodjék az egész sereg felett, intézze a perlekedők ügyeit, büntesse a gonosztevőket, tolvajokat és rablókat. Úgy azonban, hogy ha a bíró túlságos büntetést szab, a község, a gyűlés az ítéletet megsemmisítheti, s a helytelenül eljáró kapitányt és bírót leteheti.

Midőn «visszatértek a hunok», vagyis mikor a magyarok jönnek be Pannoniába, hét seregre oszlanak, még pedig úgy, hogy a századosokon és tizedeseken felül mindegyik seregnek egy kapitánya van, a kinek mint vezérnek (duci) egyformán engedelmességgel tartoznak. A kapitányok közt Árpád, Álmos fia, vagyonban gazdagabb s hadban hatalmasabb. Ő az első, a ki hadával áthatol a ruthének havasain, s ő üti fel táborát legelsőbben az Ung vizénél. A kapitányok aztán lakhelyet és szállást választanak

magoknak, s a többi nemzetség is ott választ, a hol neki tetszik.

Azt az ősi szokást is elmondja a krónikás, hogy a hírvívők a nép nevében szólították a magyarokat harczba, a kitüzött időben és helyen fegyverben való pontos megjelenésre s a gyűlés (communitas) tanácskozásának és parancsának meghallgatására. A ki pedig ezt a parancsot megvetette a nélkül, hogy igaz okát tudta volna adni, azt scytha törvény értelmében karddal ketté hasították vagy kétségbeejtő vállalkozásra küldték ki, vagy pedig szolgaságra vetették.

A mikor a hunok a Tisza mellé jutnak, az egész község, a nép tetszése határozza el, hogy ott megszálljanak. Egész világosan fejezi ki a krónika, midőn a hadi czímerről, Etele király turul madaráról szól, — hogy ezt a czímert viselték a harczban Géza vezér koráig, a míg maguk közösen kormányozták magokat. Még Lélt és Bulcsút is a magyarok gyűlése küldi Németországba. A kalandozásokat befejező sorokban ismét kifejezésre jut, hogy a magyarok községe így élt az ő kapitányai vagy vezérei alatt, a kiket időről-időre szokott választani — egész Géza vezér koráig.

Emeljük ki még itt *a Kézaival többé-kevésbbé megegyező krónikáink eltérő részeiből a bennünket érdeklő adatokat.*

Legfontosabb az *a Kézainál régibb feljegyzés* által megőrzött tétel, mely a bejövő magyarok

vezéreiről szól olyképen, hogy ezek többek voltak ugyan, de végül egyet közülük nemessége és vitézsége miatt fővezérnek választottak, s ezt hívták Álmosnak. Ennek a vezérségben utóda lett fia: Árpád. (Zágrábi és nagyváradi krónika.) *A Kézai után keletkezett krónikáinkban* is megtaláljuk a hét kapitányt, de itt már a magyarok közös tanácsban megállapodva választják meg őket, s csak ezután jön a hét seregre való felosztás. (Képes, budai, pozsonyi és dubniczi krónika.)

Az első kapitány: Árpád alakja későbbi krónikáinkban sokkal jobban kidomborodik, midőn a magyar föld meghódítását beszélik el. Nemcsak az első ő a honfoglaló harczban, hanem ő jön be a többi hét vezérrel Pannoniába, még pedig nem vendégképen, hanem öröklött jogon. Közös tanácsból küldik ki a hírnököt a magyar föld kikémlelésére, és midőn ez visszatér a föld jó hírével, Árpád fohászkodik Istenhez először segedelemért. utána hívják segélyül az összes magyarok Istent, s másodszor is közös tanácsból küldenek követet Szvatoplughoz. (Képes Krónika.)

5. A Névtelen jegyző.

A krónikák sorában külön helyet kíván *Béla király névtelen jegyzőjének* műve. Szerinte a Scythiában vagy Dentumogerben lakó hét fejedelmi személy (principales persone, hetumoger) egymás

közt tanácsot tartva, határozta el az új haza elfoglalását. A vezérek a Scythia minden fejedelménél hatalmasabb és bölcsebb Álmus vezér tanácsával és segedelmével végzik az ország minden dolgát. Álmus fia Árpád. A hét fejedelmi személy belátván, hogy a hódításhoz vezér és parancsoló szükséges, közös elhatározással megválasztják Álmust és az ő nemzetségéből eredőket; mert Álmus fényesebb nemzetségű és hadban hatalmasabb a többieknél. S a választást oly módon erősítik meg, hogy vérőket pogány módon egy edénybe bocsátják. Az eskünek, melyet ez alkalommal tőnek, öt pontját ismeri a Névtelen. Az első: hogy a vezér mindig Álmos nemzetségéből legyen; a második: hogy ha valami jót saját munkájokkal szerezhetnek, senki közülök ki ne legyen zárva belőle; a harmadik: hogy a választók és fiaik soha a vezér tanácsából és az ország tisztjéből ki ne legyenek rekesztve; a negyedik: hogy ha valaki utódaik közül hűtelenné lenne a vezér személye ellen és meghasonlást szítana a vezér és rokonai közt, vére ontassék, mikép az ő vérök omlott az esküvésnél; végül az ötödik pont: hogy ha valaki a vezér vagy a többi fejedelmi személyek utódai közül megállapodásukat meg akarná szegni, átok alá legyen vetve mindörökké.

Nem a mi feladatunk itt a honfoglalás menetének részletes leírásával foglalkozni, melyet annyi buzgalommal, szélesen dolgoz ki Anonymus.

Minket a munka alkotmánytörténeti vonásai érdekelnek, a melyek a következők.

Árpádot atyja, Álmus vezér, tanácsot ülve és minden övéinek esküjét véve, még életében teszi vezérré és parancsolóvá. Árpád is Magyarország előkelőinek és vitézeinek esküjét vévén, emelteti fiát Zultát (Zsoltot, Zoltánt), vezérré. Árpád vezér és nemesei vagy előkelői (primates) fontosabb alkalmakkor (pl. követség Zalánhoz) tanácsot ülnek; sőt kifejezetten közös egyetértéssel és szabad akarattal járnak el. Egyébként Árpád az, a ki a vezéreket kiküldi a hódításra, engedélyt ad nekik egy-egy vakmerőbb harczi vállalathoz; birtokokat adományoz nemeseinek. A Zalán vezéren vett nagy győzelem után pedig a vezér és nemesei megállapítják az ország minden szokásos törvényeit és jogát, miképen kell szolgálni a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett bűn fölött. Ezt a helyet Szernek nevezik el (Pusztaszer), minthogy itt vették szerbe az ország minden dolgát. Zulta vezér örökösödésénél az ország összes előkelői közös egyetértéssel a vezér alá rendelnek némely országos bírákat (rectores regni), a kik a szokásos jog szerint a viszálykodók pereit és versengéseit intézzék el. Másokat meg a sereg vezéreivé tettek, így Lélt, Bulcsút, Botondot, a kiket azonban mégis a vezér, mint uruk küld el Alemannia dulására.

6. Egyeztetés.

Sem a krónikák, sem Anonymus nem beszélnek ugyan törzsekről, de ismernek hét választott kapitányt (fejedelmet), kiknek, midőn az ős hazából hódításra elindulnak, a hét seregre osztott magyarság engedelmesekdik. A kései hagyomány a hadvezető vezérek képében őrizte meg a hét törzsfőnököt, Konstantin vajdáit és a hét seregben a magyar törzseket.

Megtaláljuk még a nyolczadik törzset is, ha megfigyeljük a krónika látszólagos tévedését. *Csupán hat vezért ismert Árpádon kívül, mégis a Pannoniába bevonuló Árpád hét vezérrel jön. Hét fejedelmi személy választja meg Álmost!* A Névtelen jegyző látszólag elírta a számokat, hiszen *Álmoson kívül ő is csak hat nevet ismer.* De ne feledjük el, hogy Konstantin se jelöli meg külön névvel a magyarokhoz csatlakozott idegen kabar törzset. Vajjon a magyar hagyományban nem mosódhatott-e el szintén a hét magyar törzs mellett a nyolczadiknak: az idegennek emléke?

Az ősi szervezetben végbemenő változás a krónikákban is, a Névtelennél is az új haza foglalásával kapcsolatos. Nagyobb tömörülés szükséges a hadi vállalathoz; választás útján lesz fővezérré Álmus. (Anonymus, zágrábi és nagyváradi krónika.) Mindeddig a bizanczi kútfővel tartottunk. Ez is ismeri Álmust, hiszen őt ajánlja

mint rangban következőt Lebédias, mégis ennek fia, Árpád lesz az első archon. Itt van az első névbeli eltérés. Csakhogy ez az összeütközés inkább Anonymusnál nagyobb, mert krónikáinkban elenyészik. Ezek jórésze csak Árpádot, Álmus fiát szerepelteti a honfoglalásnál: ő az első kapitány, a többinél hatalmasabb, seregével először jön be, sőt egyenesen Árpád az, a ki a többi hét vezérrel bevonul. Névtelen jegyzőnknél a honfoglalás szintén Árpád vezérlete alatt megy végbe: alig jön magyar földre Álmus, máris fia lesz a vezér.

Kövessük még, a meddig lehet a Biborban született császári író nyomát.

Szembetlő krónikáink bírája, a ki egyben kapitány is (vagy dux, fejedelem) az egész sereg felett igazságot tevő. Vajjon a bírói tisztet viselő fejedelmek közt a gülász avagy karkász nem felelhet-e meg ennek? Sőt a Névtelen országos bírájában Zoltán vezér alatt, bár homályosabban, még mindig nem az ősi hagyomány hangja található-e fel?

És az a sajátos jelenség, a mi a parancsoláshoz szokott császárnak annyira feltünt: hogy a törzs nem engedelmeskedik saját fejedelmének, nem tükröződik-e vissza a krónikákban, midőn ezek szerint a rosszul ítélő bírót (Kézai) és a kapitányokat (Képes krónika) leteszik, a mikor akarják? A község, a gyűlés uralkodik, az határozza meg az elfoglalandó területet, harczba a nép nevében

szállnak, a gyűlés szabja ki az engedetlenre a büntetést, harczi vállalatokra az küld ki: mert a magyarok Géza vezér koráig magukat közösen kormányozva így éltek kapitányaik, vezéreik alatt, kiket időnként választottak. Vajjon nem mutatják-e mindezek az adatok a törzsek szövetséges uralmát, a melyet Konstantin néhány szóval jelzett?

Nem egy árnyalattal áll közelebb krónikánknál Konstantin történetéhez a Névtelen jegyző. A közös fővezér választását csak a zágrábi és nagyváradi krónika ismeri, de mitsem tud róla Kézai; a Képes krónika és a többiek ugyan kiemelik Árpádot, de megválasztásáról hallgatnak. Anonymus ugyan Álmusról beszél, de a lényeg itt a mi szempontunkból a választás ténye, a mely élesen jut kifejezésre itt is úgy, mint a bizánczi írónál. A hét fejedelmi személy (a mi annyi mint a hét törzs) fölé emelkedik a közös fővezér. Azt is csak Anonymus fejezi ki, hogy ezentúl Álmus, azaz Árpád nemzetségéből lesz mindig a fejedelem: ismét egy fontos közös tétel Konstantinnal, a melyet krónikáink nem ismernek. Sőt még tovább menőleg azt is megállapíthatjuk, hogy a Névtelen író ép úgy kiromborítja az ősibb szervezeten végbement nagy változást, melyet a honfoglalást megelőző közös fejedelem választása jelez, mint a bizánczi író. Nem a vérszerződés pontjaira, illetőleg részleteire, hanem az egésznek hátterében rejtőző hagyományra

gondolunk, a melyet Anonymus kidolgozhatott. Ez a hagyomány a törzsek nagyobbszerű egyesülése, a Scythiában még külön élő hét fejedelmi személy (a. m. hét törzs) közös szervezetbe foglalása, hogy az új föld meghódítását végrehajthassák. Konstantin szerint se volt Árpád megválasztása előtt közös fejedelmök soha és most már az ő nemzetségéből sorrend szerint következő uralkodik.

Ezúttal csupán idáig kísérhetjük el Anonymust; addig a míg a császári íróban biztos kísérője akad.

Anonymus egyéni hitelét legjobb Konstantinosszal, annak hitelességének alátámasztására! —

Hogy az ő. állításaiból vonható későbbi következtetések jogosultak-e, az — szerintünk, hogy a vizsgálódás helyesen is van így igazolható.

II.

AZ ŐSI MAGYAR SZERVEZET.

Elindultunk kelet pompázó császárainak: a Biborban született s a Bölcs császárnak világhires nevével, s végeztük a magyar király Névtelen jegyzőjének krónikájával. Nem az írók társadalmi rangsorát követtük még sem, hanem a tudomány által megállapított hitelesség rendjét, hierarchiáját. *Első volt előttünk mindig a leghitelesebb író: Konstantinos Porphyrogennitos, hozzá mértük a többieket mind.* Megszólaltattuk a többi külföldi és hazai kútfőket is, de csak ott vizsgáltuk meg hangjuk erősségét, a hol Konstantin is beszél.

Nézzük most már az ősi magyar alkotmányt, azután a honfoglalás korabeli államot, kútfőink egyező adatainak alapján, az *összehasonlító módszer* kritikájával és kiegészítéseivel.

1. A merő törzsszervezet a kutfők szerint.

A legrégibb előttünk ismerős szervezet: *a merő törzs-szervezet.*

Hét magyar törzs él egymás mellett törzsfőnökök vezérlete alatt. A törzsek harczi vállalatok czéljából, támadás avagy védelem esetén időről-időre választott közös fővezér parancsnoksága alatt, az együttműködés szorosabb viszonyába kerülnek. Így emelkednek ki a kiváló hadvezető törzsfőnökök, s így alakul meg ezeknek, családjaiknak bizonyos rangsora. Békében nincs közös fejük, a mi kifejezné a magasabb vagy nagyobb politikai egésznek folytonos jelenlétét. Ilyenkor minden törzs, mint lezárt kör, nem törődik a másikkal, nem sok tekintettel van a többiekre.

A törzsek nemzetségekre, ezek családokra vagy másként kifejezve: a nemzetség tágabb és szűkebb köreire bomlanak fel, mert — a mint az újabb kutatások is megerősítették — a társadalmi és állami együttműködés fejlődése a vérség által teremtett leszármazás és az ehhez kapcsolódó jralom köreiben indul meg; ezek vezetnek, mindnobban meglazulva a mindjobban bővülő, magasabb alakzatok felé. Ezért van itt elhatározó szerepe a nemzetségnek, a szétterjedő családnak. A nemzetségek száma lehetett több vagy kevesebb; lehetett 108 is, a mint a krónika mondja, bár a történelmi bizonyítás lehetősége ki van zárva, s valószínű, hogy a hagyomány a legősibb korból nem őrzött meg pontos számadatot. De a nemzetség mindenesetre alaptényező a törzsön belül.

A törzs egész politikai életének központja a gyűlés, a hol megjelenni joga és kötelessége minden önálló, mert fegyverképes, szabad törzstagnak. A község itt tanácskozik, határoz, parancsokat hozva, a melyeknek mindenki engedelmeskedni tartozik. Az engedetlent a gyűlés bünteti, ha súlyos a bűn, — s mi volna ekkor is súlyosabb, mint a harczból elmaradni? — halállal, vagy a mi azzal egy, a törzs kebeléből való kitaszítással, esetleg szolgasággal. A fegyveres nép gyűlése pedig nem más, mint a kész hadsereg. A gyűlés választja a törzs főnökét, bíráját, vezérét; mindegyik tőle kapja hatalmát, s tőle függően élvezi is. A választás arra esik, a ki méltóbb a tisztre: a kiválóan vitézre, a bölcsre, a fényes nemzetségüre. Az ilyen hivatott az uralomra. Mert előszeretettel fordulnak olyan férfiak felé, a kiknek családjából többször váltak ki jeles főnökök, dicső hadvezérek. A hatalom adója a méltatlant attól meg is foszthatja: a gyűlés a rossz katonai parancsnokot, az igazságtalan bírót leteheti. Harcz idején s annak tartama alatt azonban a vezér és parancsnokai a katonai fegyelem ridegségével uralkodnak. A békében a törzsfő legelőkelőbb tisztje, a mely a kezdetlegesebb közéletben majdnem kimeríti egész működését: a bíráskodás. A gyula (gülász, dsila), a horka (karkász) az ősi bírói hivatal fennmaradt elnevezései.

2. Összehasonlítás és kiegészítés.

Ennyit forrásainkból, hazaiakból s külföldiekből, megállapíthatunk és hozzátehetjük, hogy nem fordult elő eddig egyetlenegy oly tétel sem, a melyet az összehasonlító jogtudomány és jogtörténet adathalmaza meg ne erősítene.

A multban vezető árja népeknek, a görög, a római és a germán népnek ősi államát a nagy angol történész, Freeman a törzsben találja meg.* A törzs pedig a nemzetségek egyesüléséből áll: az atheni genos, a római gens, a germán sippe lényegben megfelelnek egymásnak. Tacitus Germaniájában is megtaláljuk a magyar hagyomány útján a krónikáinkban oly világosan, tisztán megőrzött «magyarok községe» képének hasonmását — a népgyűlésben (concilium civitatis); a magyar capitaneus vagy dux, princeps is úgy áll a sereg élén, s bíráskodik békében, mint a germán princeps (Fürst), a kit vitézsége miatt választanak meg, és a ki nem puszta önkényes parancsolás, hanem a szerzett tisztelet révén vezérli a népet. Az egész népet harczra vezető, külön választott herzog, a kinek időleges uralmából lesz a király, az első vajda állására emlékeztet. Nem folytatjuk tovább a bőven kinálkozó hasonlóságokat. Elég, ha itt a sok hasonló vonás mellett arra a különb-

* Freeman E.: Comparative Politics. London, 1896. 49. és köv. ll. különösen 65. s köv. ll.

ségre utalunk, hogy míg a germánság, történelmi szereplésének küszöbén még primitivebb, a törzsön alul álló népcsoportokban, néptöredékekben jelenik meg, addig a magyarokról szóló legelső tudósításaink őket már törzsekbe csoportosulva rajzolják le.

De megtanít az összehasonlítás tudománya arra is, a mit forrásaink elhallgatnak vagy nem fejeznek ki világosan.

Megtudjuk, hogy a nemzetség nemcsak a közös férfi-elődtől valóban leszármazott vagy csak képzeletileg leszármaztatott rokonok körét jelenti, hanem védelmi, harczi közösséget teremt. A nemzetség az egész hadi felosztásnak legalsóbb egysége. Vajjon nem erre vall-e krónikáink leírása is a Pannoniába induló hunokról (azaz magyarokról), hogy a katonákat a nemzetségekből válogatták ki? A nemzetség tagjai pedig együtt élnek, közösen gazdálkodnak, s megvédeni tartoznak egymást minden támadás ellen. Nem ezt jelenti-e Bölcs Leó tudósítása is, hogy a csata napjáig nemzetségekben elszéledten élnek?*

A társadalmi osztályalakulásról is lehet fogalmat szereznünk. A nép a szabadok nagy tömegéből áll; vannak azonban nagyobb tiszteletben részesülő családok, a melyek egyes tagjaiknak kiválóságainál fogva emelkednek ki a többiek közül. Emelkedésüket a kedvezőbb gazdasági helyzet is elősegítheti. Ezekből lesznek rendszerint a hadvezérek, bírák. De a nemesség külön-

* és nem egy jelenti-e az is, hogy a nemzetség „haol"-nak is nevezték a forrásokban

vált rendje még nincs meg. Vajjon Bölcs Leó előkelői, a díszesebb fegyverzetű lovasok nem itt említendők-e meg? A szabadok alatt jog nélküli rabszolgák állanak. Nemcsak azokból áll ez az osztály, a kik krónikáink szerint gyávaságuk miatt a szabadok közül oda letaszíttattak, hanem a fogoly szlávokból, pl. a guzoktól, oroszoktól harczi zsákmányként hozottakból, kikkel az arab, perzsa írók szerint élénk csere-kereskedést űznek.

Megtudjuk, hogy a tágabb értelemben vett nemzetségen belül, a mely a *családok* egyesüléséből ered, milyen társadalmi élet folyt.

Korunk jogtörténészeinek legnagyobbika, Maine szerint,* az árja, a semita, a turáni (ural) népek s ezek közt kifejezetten a magyar nép társadalmi életének alapjául a rokonság, vérség, illetőleg egy közös őstől való leszármazás fogalma szolgált. E nagy népcsaládok jogának ősi formái közül a patriárchális alapszervezet a rokonság és az együttes felelősség fogalmaiból alakul meg. A legöregebb, de még elég erős férfi ős hatalma és védelme tartja össze a családot, a melyen belül háznépe körében korlátlan úr és parancsoló. A ház népe pedig nemcsak a szoros értelemben vett család: ide tartozik a szolga, a befogadott idegen. Fő a családfői hatalom alá vetettség

* Maine S.: Lectures on the Early history of institutions. London, 1893. 65. l.

közössége, úgy, hogy még a vér közössége is elhalványul mellette.

Nincs különbség lényegben és eredetben a római jog jól ismert patria potestasa, a germán jog mundiuma közt; s ezeknek megfelelő atyai hatalomra következtethetünk a hasonló társadalmi viszonyok közt levő népek életének megegyező adataiból. Ide utal a nemzetségi élet egész lényege és természete. Krónikáink szépen megőrízték a vérségi köteléknek, mint a kezdetleges politikai és társadalmi együttműködés alapjának emlékét, midőn a hun és magyar törzseket Hunor és Mogor közös ősöktől származtatják le. Föl kell tünni a szorgos olvasónak, hogy a krónika szerint «minthogy Hunor és Mogor elsőszülöttek voltak, atyjuktól megválva külön sátrakba szálltak». Ime, a közös családfő uralma alól már kikerülőben vannak. De mégis, hogy a meotisi ingoványok közé minden ingó-bingóikkal elköltözhessenek, atyjuktól engedélyt kell kérniök. És a monda szerint tőlük vették eredetöket minden hunok és magyarok.

3. A szövetséges törzsszervezet keletkezése.

Mikor a besenyők a magyar törzseket Lebédiából kiszorítják, Lebédias, a rangban első törzsfő fővezérsége alatt foglalnak új területet. *Etelközt szállják meg.* Itt érkezik el az egész magyarság politikai életének nagy fordulójához.

Ebben a fejlődésben nem kis rész jut egy, a magyar törzsek mellett lakó s vele szövetséges népnek, a *kozárnak*. Első ismert alkalom ez, mikor a magyarság bizonyságát adja társadalmi és politikai fejlődés-képességének: tud engedni a magasabb fejlődésű nép hatásának. Az arab, a perzsa írók leírásaiból megállapítható, hogy a kozár birodalom, ha nem is európai szempontból véve, mind állami mind társadalmi és gazdasági tekintetben fölötte áll a körülötte levő népek legtöbbjének. Különösen a keleties monarchikus elv érvényesülése áll éles ellentétben a törzsi különállással: a kozároknál már az uralkodó a legfőbb hatalom kifejezője (a kagánról egyenesen ezt írják Isztakhrî és Ibn 'Haukal) körülvéve mindazzal a hódolattal, mely az örökletes, mindenki felett álló királyt megilleti. De már ott van az ilyen fejlődésnél előálló mindenható alkirály: az isa, a hadsereg vezére, ott vannak az előkelők, a lovagok, a fizetett harczosok, szóval megvan az a környezet, melyben a városok, a téglából épített királyi palota háremeivel, s a rendszeres földmívelés a földhöz kötött életnek sok kényelmét nyujtja.

Konstantin császár, midőn a kozár befolyásról meglehetős bőven tudósít, jól értesülve látja a végbement változást, s kifejezésre jutattja azt még nyelvezetében is. A magyaroknak szerinte bizonyos vajdáik voltak; első vajdájuk volt; archonjuk csak Árpáddal lett.

A törzsek megválasztják közös fejüknek Árpádot, pajzsra emelve őt. Készek egy magasabb politikai egységbe olvadni. Az időleges szövetkezést állandó váltja fel. A besenyők új támadása megadja az elhatározó lökést. A hét törzs megerősödve egy nyolczadikkal, a kozártól elpártolt kabarral indul utolsó hódító útjára Árpád vezérlete alatt, a ki nemcsak mint katonai fő (hadvezér) áll a törzsek fölött, hanem egyszersmind az egymás mellé sorakozó törzsek politikai egészének összekapcsolója és kifejezője. A legmagasabb állam fogalma, a nemzet itt fekszik csirájában. Hiányzik még az alap: a földterület, a hol életre szökkenjen s nagyra, erősre nőjjön.

4. A vérszerződés.

A végbement nagy változásnak emlékét a bizanczi császáron kívül legjobban megőrizte a Névtelen jegyző. Alig képzelhető el, hogy a honfoglalás után az új alakulás, az új helyzet hatása maradandó nyomokat ne hagyott volna a társadalmi öntudatban s a következő nemzedékek emlékezetében. Mégis különös módon elmosódik az krónikáink legnagyobb részében.

A Névtelen szerint *vérszerződés* fejezi be a honfoglalás czéljára hivatott közös vezér választását. Erről a pogány szokásról, a melyre hivatkozik, megemlékezik már Herodot is, mikor a szittya népeknél divatozó szertartást írja le. Az összes

ismert esetek közt azonban egyet sem tudunk olyat felfedezni, mely fejedelem szabad választására vagy alkotmányos feltételek megállapítására vonatkoznék. Vannak fegyverbaráti szövetkezések, békekötések, államcsiny vagy kormányváltoztatás előidézésére szolgáló összeesküvések, a melyeket különböző módon saját vérükkel erősítenek meg a szerződő felek; olyan vérszövetség azonban, a minőről Anonymus beszél, még egy sem ismeretes.

A mi a szerződés tartalmát illeti: az első három pont, ha talán nem is foglalták a választás alkalmával kifejezetten szerződésbe, megfelel az ősi jogállapotnak. Vajjon a germán törzsi királyságnál nem találjuk-e meg szintén az örökletesség elvét a királyi nemzetségen belől? A mit Konstantin is igazol, s a minek megvannak előzményei a tiszta törzsszervezet törzsfőnöki nemzetségeiben: azt fejezi ki Anonymus. Nem az öröklés elvének proklamálása új, hanem az Árpád-nemzetség állandó fővezérsége. A hadi zsákmányban való osztozás elve sem ismeretlen. Így értelmezik tours-i Gergely híres helyét, a mely szerint a szabad frank megtartja Chlodvig királylyal szemben is a zsákmányul ejtett templomi edényt.

A szövetséges törzsszervezetben a törzsfőnökök természetesen, mint a fővezér után következők elsősorban befolyásolják őt, s követelhetnek meghallgatást. Így értve a vezér tanácsát, a vér-

szerződés harmadik pontjának is példájául szolgálhat Tacitus leírása a germán törzséletből, a melyben a törzsfőnökök (principes) tanácskoznak a kevésbbé fontos dolgokról, de még a fontosabbakat is előkészítik a népgyűlés számára. A vezérrel szemben a törzsfőnökök hűtlensége, illetőleg ennek büntetése már alig talál a törzséletből megfelelő példákat. A nagy politikai bűntett inkább a nép ellen irányulhat még ekkor; a vezér ellen elkövetett hűtlenség tehát mintha már a királyi jogálláshoz lenne szabva s ezért későbbi eredetűnek látszik. Hiszen a nagyfejedelem hatalma is a szabad, egyesült törzsektől függ még; az öröklés elvét a választás erősen korlátozza. A vezér és rokonai közti meghasonlás szítása és ennek büntetése pedig eredetére nézve már egyenesen a sokkal későbbi századokba visz.

Végül, ha a vérszerződés most tárgyalt negyedik pontja után az utolsót nézzük: az egésznek jogi szentesítését, mintegy a jogász kezevonását látjuk.

De talán nem is szükséges tovább folytatni a vérszerződés annyiszor felmagasztalt, annyiszor megtámadott pontjainak kritikai tárgyalását. Lehet a vérszerződés alakja kétséges, lehet a pontok közt nem egy, a mely az író saját századának fogalmi körébe jobban illik, s a melyet tartalmilag is igen nehéz beigazolni: az egésznek hátterében álló hagyomány forrása azonban tiszta. *A választás, Árpád nemzetségének a nagy-*

vezéri tisztségben való öröklődése, az összes törzsek tömörülése: mindezek a történelem igaz tényei.

5. Árpád és a honfoglalás.

S ha úgy találjuk, hogy Anonymus Árpádot az egész honfoglalás menetében mint monarchát, az ő korabeli valóságos királyt tünteti fel: itt is el kell felejtenünk a királyi udvarra emlékeztető leírásokat, lovagi mulatozásokat és ezeknek újabbkori kifejezéseit. Ha azt hisszük, hogy a Névtelen jegyzőnél Árpád az egész honfoglalás hadi műveleteiben nem vesz olyan személyes részt, mint a szövetkezett törzsek fővezérétől a nomád harczias népnél várhatnók, hanem inkább udvarából intézi a hadjáratot, irányítja vezéreit és seregét a szükséges hadmozdulatok végzésére: nem kell csodálkoznunk. Az egész elbeszélésből mégis Árpád alakja domborodik ki: a honfoglalás nagy stratégiai és politikai feladatát neki kellett megoldani.

Ezt a történelmi igazságot, melyet a siker hirdet, az eredmény mutat — a Névtelen jegyző kifejezésre juttatja. Nincs okunk egyes részletek igazsága fölött tépelődni, ha az egésznek igazságát elismerjük.

Valóban jól kellett választani a törzseknek, hogy a nagy vérveszteség után, a melyet Etelközben a besenyő támadás következtében szenvedtek, új területet tudtak meghódítani. Hatal-

mas egyéniségnek kellett a megtizedelt hadsereg, a könnyen szétesö törzsek élére állani, hogy meg lehessen teremteni azt a tömörülést, azt a pontos összeműködést, a melynek ereje egyedül menthette meg a magyarságot az elpusztulástól, vihette az új hazába s emelhette magasabb élet felé. Nem a véletlen műve, hogy a magyar törzsek állandó együttműködésének kezdete egybeesik Árpád nagyvezér megválasztásával. Hogy a törzsek egyesülése tartós legyen, s ne csak mechanikus, hanem lassankint szerves egységgé váljék: meg kellett tudni találni az egyedül alkalmas nagy egyéniséget, és ennek az *egyéniségnek* csakugyan meg kellet lenni. Szükséges volt a törzsek készsége, politikai érzéke is, hogy az új élet megnyiljon számukra, de még nagyobb szükség volt olyan egyéniségre, a ki a kész erőt fel tudja használni s tudja irányítani. Mit ér a fegyelmezett, begyakorolt sereg kitünő hadi taktikájával, bajt és fáradságot nemesen tűrő, hideget, meleget kiálló katonáival, ha nincs a katonai lángész, a mely vezesse a diadalra? Mit ér az összetartás, együvé tartozás erős érzése, ha nincs nagy politikus, a ki meg tudja érteni a helyzetet, a mely az állami és társadalmi élet fejlődésére alkalmas? «Árpád, a bölcs tanácsú és gondolkodású, a kiválóan vitéz, ily fejedelemségre alkalmas». Konstantin e néhány szavának eleinte közönségesnek látszó jelentése tehát nagy mélységeket mutat. S mily háttérből

világít felénk, ha a honfoglalás kész eredményeit nézzük!

De kövessük a történet útját.

A szövetkezett, és egy nagyfejedelem: Árpád alatt álló törzsek eljutnak napkeletről Nyugat felé tartó százados útjokon az utolsó, folyamok közt elterülő nagy sík vidékre. Az ázsiai, orosz steppék után végre a magyar puszta fogadja be őket. Nem tudjuk szabatosan megállapítani, hogy az *egyes törzsek, nemzetségek mely területeket szállottak meg.* Ha nem indulhatunk el a krónikák általános kijelentésén, a mely szerint a törzsek szabadon választottak területet, nem követhetjük szó szerint a Névtelen jegyzőt sem, a ki nagyobbrészt Árpáddal osztatja ki a birtokokat. De nekünk, a kik távolabb állunk a helyi genealogiai vonatkozások kutatásától, nem is ez a fontosabb. Árpádnak, mint nagy-fejedelemnek állásából következtethetjük, hogy neki lehetett befolyása (már csak stratégiai tekintetből is, mint hadvezérnek) a törzsek elhelyezkedésére, de másrészt a szövetkezett törzsek friss tömörülése, az őket átható szabad szervezet érthetővé teszi, hogy az ő akaratuk érvényesülésének is megadjuk a kellő tért.

Az egész sereg vezére a hódítás hadi műveleteiben kellett, hogy meghatározza a támadás irányát, a meghódított területek fő védelmi pontjait, sőt neki kellett kijelölni a megfelelő katonai erőt és ennek parancsnokait is. És itt

Árpád nagy-vezér nemcsak mint hódító katona jelenik meg előttünk, hanem mint az új területet szervező államalapító. Az ő befolyásának kellett érvényesülni az új haza nagy határvonalainak megállapításánál. Természetesen a végbement hódítás után a nagy-fejedelem katonai hatalma alól felszabadult törzsek mozgása, hullámzása sokat változtathatott az eredeti helyzeten. A földrajzi keretek azonban már meg vannak teremtve, ép úgy, mint a politikaiak. A teremtő, összetartó nagy egyéniség. Árpád kiesik, de az ő uralmához fűződő keretek megmaradnak.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy ez a törzsekből alkotott sereg még a harcz idején is befolyásolja saját parancsnokát. A katonai fegyelem alatt is a puszta fiai maradnak a magyarok, szabad, önálló kemény harczosok, a kik maguk választják maguk közül vezéröket. A parancsolónak számolni kell tehát a tömeg hangulatával, ki kell elégíteni kívánságait, meg kell vele értetni magasabb terveit. Így jut rész a területszervezés nagy munkájában *a vezér mellett a népnek is.* Így érthető a krónika, a mely szerint a Tisza mellé jutván a hunok (azaz magyarok), az egész nép tetszése határozza el, hogy ott megszálljanak. Ide vág krónikáink demokratikus színezetű előadása is a községről.

6. A honfoglaló magyarság elhelyezkedése. A földrajzi és néprajzi hatások.

Politikai, alkotmány- fejlődéstani szempontból legfontosabb az *összes törzsek földrajzi elhelyezkedése.* A magyarság a Kárpátok övezte *nagy medenczének sík területeit* a Duna, Tisza és folyóik mellékét foglalja el a maga számára. A nagy folyamok közlekedő vonalai mellett kezdi meg a letelepedést. Itt nem választják el a társadalom egyes részeit járhatatlan hegyek, ősrengeteg erdők: az egész magyarságnak közös élete lehetséges lesz. És ez az élet az Alföld egyforma hatásai (égalji viszonyok, életmód stb.) alatt egységesen fejlődhetik. Csakis így lesz érthető az a különbség, a mely már elég korán elválasztja a magyar jogfejlődést a nyugat-európaitól is. *Csakis így teremhet meg az egységes köztudat* vagy közszellem s így állhat elő az *egységes magyar állam, országos jogrendszerével,* s ellensúlyozhatja, küszöbölheti ki a nyugatról beszivárgó hűbéri (particularisticus) hatásokat. S valóban a magyarországi partikuláris jogok nagy többségükben az ország szélein jelennek meg, a hegyek és erdők által elválasztott részeken.

A honfoglaló magyarság azonban messze volt még a letelepedéstől. Árpád nagy-vezér életében a törzsek főnökeikkel, a nemzetségek, a patriarchális családok fentartják még a régi társadalmi és állami életből, a mit csak lehet.

A régi szervezettel szemben a különbséget Árpád állandó nagy-vezérsége fejezi ki; bár ez a hatalom is az ősi fővezérségben gyökerezik. Ha jogilag szorosabban kell körülírnunk e hatalom természetét, nem kis nehézséget fog okozni annak átmeneti jellege s benne Árpád egyéniségének szerepe.

Árpád elsősorban szintén hadvezér s állása nagy hadi vállalattal függ össze; az új foglalás azonban végleges, a hadvezér akkor is megmarad tényleges uralkodónak, a mikor már a harczi küzdelmek eredménye, az új haza területe legalább lényeges részeiben biztosítva van. A nagy-fejedelem több, mint az első vajda; békében is az ő hatalma nemcsak nagyobb, hanem egyszersmind más minőségű. A volt fővezér, az első vajda (mint Lebéd volt) rangra első ugyan a törzsfők között, de csak ép olyan törzsfőnök, mint a többiek; holott a nagy-fejedelem (a. m. nagy-vezér) már *közös feje az összes törzseknek.* Az új állás a réginek nem egy vonását megőrzi, főként hadi jellegében, működése ugyanis jórészt erre terjed ki; s a mint a régi alkotmány sem ment át forradalmi alakuláson, hanem a fejlődés fokozatain, az új hatalom szintén még folyton a régi szervezet fenmaradó részein nyugszik. A nagy-vezér is függ az egész községtől, a szövetkezett törzsektől; hatalmának gyökerei valószínűleg a törzsgyűlések képére teremtett közös, az összes törzsek szabad harczos népét egybefoglaló gyűlésekhez nyúlnak le.

E keretek között a politikai élet ilyen kezdeteinél nagy súly esik az egyénre, a ki hivatva van: új tartalommal megtölteni hatalmi körét. Hogy Árpád nagy-vezér miként oldotta meg ezt a feladatot, mutatják a következmények. Halála után a krónika a történelem által igazolt hagyomány szavával jellemzi a helyzetet: hogy a magyarok közösen kormányozták magukat. A nagy-vezéri állás gyöngébb egyéniségek kezében elmosódik, ismét egyedül áll a gyűlés.

Még megvannak a honfoglalás korában a törzsek is, gyűléseikkel és élükön a főnökkel. Konstantin világosan a magyarok fejedelmeiről (archon) beszél; megvan a tiszta törzséletre emlékeztető rangsor is közöttük. Előbb való a gyula, utána jön a horka ; de már fölöttük áll a sorrend szerint való Árpád-nemzetségi nagy-fejedelem, s ez jelzi az átalakulást. A gyula és horka pedig azt a működést fejti ki, mely a békében a törzs fejének fő hivatása: bíráskodik.

A természetes fejlődés útján haladó alkotmányváltozásnál a megujhodás felülről lefelé halad; az alsóbb primitivebb szervek változatlanul tovább élnek, ha a felsőbbek már átalakultak. Az egésznek ősibb eredetű összetétele megmarad. A nemzetségek, a patriarchális családok a honfoglalás korában ép úgy végzik régi működéseiket, sőt igen sokáig még azután is.

A honfoglaláskorabeli állam és társadalom még mindig a harcz jegyében áll, még mindig

a katonai jelleg vonul végig az egészen; még később is, egészen Géza nagyfejedelemig, a község küld ki (pl. Lélt, Bulcsut) harczi vállalatokra.

De az *átalakulás folymata* egyre tart. Az etelközi egyesülésnek hatása lassan mutatkozik, a mint ennek is megvoltak hosszas előzményei az időleges szövetkezésekben. Míg a nagyvezérből király, a szövetséges törzsekből egységes nemzet lesz, míg a demokratikus uralmat a monarchikus váltja fel, sokat kell küzdeni, sok vérnek kell folyni itt benn széles e hazában és Európa messze tájain. Míg a magyar föld ereje megköti a szabad népet, negszelidíti a vad harczosokat!

A hódító magyarságnak le kellett számolnia még a letelepedés folyamatának megindulása előtt *az itt meghódított néptöredékekkel*. Az elfoglalt föld az ősi kelta s az újabb római műveltség emlékeivel volt tele. Az új állam területe nem az a néma keleti puszta, mely felett nyomtalanul tűnnek el a vándor népek, hanem a nyugati árja kultura ugyancsak megművelt vidéke. A népvándorlás hullámai azonban úgyszólván mindent elsöpörtek, megsemmisítettek.

És itt találkozik a magyar jog fejlődése az angollal, talán sokkal inkább, mint a későbbi időkben. Az angol-szász törzsek hódítása majd letelepedése szintén a kelta, a britt és a római műveltség teljes megszünte után történik. Angliában szintén későbbi eredetű a római jogi hatás és soha sem oly fontos, mint Európa többi

országaiban. A honfoglaló magyar törzsek sem érezhették a meghódított népekben a magas római kultura átalakító hatását. Joguknak nem kellett a római befolyás alatt széttöredezni, majd elvegyülve az idegen elem közt rejtőzni.

A legnagyobb részt szláv fajú népek, melyek a földmívelő élet állandó hatása alatt, primitiv földvárak (grádok) védelmi övében már faluközösségekben letelepedve éltek — a később szintén végleg letelepedő magyarságra hatással lehettek: de ez a *befolyás* inkább *csak külső* (úgy mint a nyelvnél), nem a szervezet belsejét átalakító. A politikai szókincs nem egy kifejezése (megye, poroszló, ispán, tárnok, nádor, király stb.) származott tőlük, de ez még nem jelenti az ilyen intézmények eredetét. A természetes, belső, meg nem szakadt fejlődés menetét elősegíthették, de ezt is csak kezdetben. A honfoglalás idejében azonban a szláv és más eredetű nép leginkább szaporította a szolgák számát, a kiket magukkal hoztak a törzsek vándorútjokról.

7. A pusztaszeri gyűlés.

Itt találkozunk még egyszer a Névtelen jegyzővel. A diadalmasan előrehaladó honfoglalás menetébe szőve, Árpádnak alpári győzelme után olvasunk a *Pusztaszeren* hosszasan megpihenő vezérnek és nemeseinek honszerző munkájáról. Krónikáink és összes többi forrásaink

mély hallgatásával szemben mit jelent ez az adat?

Nem lehet gondolnunk az egész magyar jog kodifikálására, nem lehet elindulnunk a kifejezések szószerinti értelmén: hiszen hogyan lehetett volna már akkor megállapítani az ország minden szokásos jogát, midőn a még félig nomádizáló törzsek ősi, magukkal hozott joguknak, hagyományaiknak a szövetkezéssel fel nem áldozott nagy részéhez természetszerűleg ragaszkodtak? Hogyan lehetett volna már szó a vezérnek és épen az előkelőknek tartozó szolgálatokról, vagy a büntető igazságszolgáltatás egész menetének szabályozásáról? És mégis nem hisszük, hogy a Szer helynév puszta magyarázata szolgálna alapul a Névtelen képzeletének. Mi másutt, mélyebben keressük, ennek a jogászi szempontból fontos helynek értelmét. Nem a szók, kifejezések modernebb fordulatai vezetnek, hanem a lényeg, a melyet eltakarnak. *Anonymus, a jogtudó érzi a honfoglalással az egész magyar szervezetnek újjáalakulását:* a honalapítás nagy szervező munkájában Árpád a többi vezérekkel (előkelőkkel) és az egész néppel (nemesekkel, katonákkal) részt vesz. Valóban *a honfoglalás után a letelepedés következtében az ősi jognak, alkotmánynak, igazságszolgáltatásnak új rendje keletkezik s ehhez rakják le az alapokat Árpád, a nagy-vezér és az egész magyarság.*

*

A germán alkotmány fejlődéséről írhatta Freeman,* hogy az a testvér görög és római népeknél lassúbb volt, de biztosabb. Nem érte el egy fejlődési szaknak legmagasabb fokát, a városi műveltség bámulatos társadalmi, politikai virágzása hiányzik nála: de elérte egy másik magasabb szaknak még magasabb fokát, a nemzeti élet teljét, a melyhez az előbbiek eljutni nem birtak.

A magyarság, a turáni nép is ezen az úton haladt, de útja az egység felé egyenes és gyors volt. Míg germán eredetű német szomszédja Svájcz hegyeitől kezdve az Elba torkolatáig szerte szórva, széttört tagokkal annyi századon át várta a feltámadást: addig a magyar a honfoglalás alkotta keretek közt csakhamar nemzeti öntudatra ébredt.

Árpád, a hadvezér, a honszerző politikai alakja hatalmas vonásokban rajzolódik az egész nép fölé, az ő nemzetségének kiváló törvényhozói, nagy szervezői vezetik a magyar népet a nyugati kultura körébe, a nemzeti élet örök forrásaihoz.

* Freemann E.: Comparative Politics. London, 1896. 75. l.

TARTALOM.

M. M. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

	Lap
Bevezetés	3
I. A források adatai	7
1. A bizánczi kútfők	7
2. Az arab és perzsa írók	11
3. Egyeztetés	11
4. A magyar krónikák adatai	16
5. A Névtelen jegyző	19
6. Egyeztetés	22
II. Az ősi magyar szervezet	26
1. A merő törzsszervezet a kútfők szerint	26
2. Összehasonlítás és kiegészítés	29
3. A szövetséges törzsszervezet keletkezése	32
4. A vérszerződés	34
5. Árpád és a honfoglalás	37
6. A honfoglaló magyarság elhelyezkedése. A földrajzi és néprajzi hatások	41
7. A pusztaszeri gyülés	45

OSZK

OSZK

OSZK